

ΑΝΑΦΟΡΑ ΣΤΟ ΒΙΒΛΙΟ

Η ποιητική της Αρχαίας Ελληνικής Τραγωδίας

ΣΤΗΝ επίλεκτη βιβλιοθήκη του ΜΟΡΦΩΤΙΚΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΑΣ, προστίθεται ένα ακόμα εξαιρετο έργο, γραμμένο από τον ΔΑΝΙΗΛ Ι. ΙΑΚΩΒ, καθηγητή της αρχαίας, ελληνικής φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Τα δοκίμια, που συνθέτουν τις σελίδες του βιβλίου, επιχειρούνε ν' απαντήσουν σε τρία συναφή ερωτήματα:

Ποιά είναι η προέλευση της αρχαίας ελληνικής τραγωδίας; Το ερώτημα αυτό, γίνεται κρίσιμο, αν συσχετισθεί με την οπτική γωνία του έπους και της ηυρικής ποίησης, που αποδίδουν στην Μούσα - και αυτό σημαίνει στη θεϊκή καταγωγή της ποίησης - σημαντικό μερίδιο της ποιητικής δημιουργίας. Αν αναλογισθούμε, ότι η τραγωδία είναι κατά τον ορισμό της Ποιητικής του Αριστοτέλη, μίμηση πράξης, αναπαράσταση δηλαδή, των πράξεων και των παθημάτων ηρώων, που ανήκουν, κατά κανόνα, στο απώτερο μυθικό παρελθόν, καθώς και ότι, για να γίνει αυτή η αναπαράσταση, είναι απαραίτητη η θεατρική ψευδαίσθηση, η είσοδος στον πηλασματικό κόσμο, και τα βιώματα άηλων, τότε καταλαβαίνουμε ότι τα περιθώρια για μαρτυρίες εσωτερικής ποιητικής, είναι περίπου, ανύπαρκτα, αφού σε αντίθετη περίπτωση, υπάρχει ο κίνδυνος να διασπαστεί η θεατρική ψευδαίσθηση. Εκτός τούτου, η χρήση της γραφής, και η πολυπλοκότερη διαδικασία στη σύνθεση μιας τραγωδίας, σύνθεση που προϋποθέτει όχι μόνο την καλή γνώση της μυθολογικής παράδοσης αηλή και το διάλογο με τα προγενέστερα λογοτεχνικά είδη, καθώς και με τους παλαιότερους ομοτέχνους, και τις θεατρικές συμβάσεις, δεν ευνοούν αναφορές στη Μούσα, ή σε κάποια άλλη θεότητα, όπως τον Διόνυσο, στα πλαίσια των εορταστικών εκδηλώσεων του οποίου εντασσότανε η αρχαία τραγωδία.

Η διαπίστωση αυτή, οδηγεί στο δεύτερο ερώτημα: Αφού η σύνθεση μιας τραγωδίας, δεν εξαρτάται από κάποια θεότητα, από που αντλεί τότε, το θεατρικό είδος, την αξιοπιστία και την εγκυρότητά του. Κατά πρώτο λόγο από την ισχύ της ίδιας της μυθολογικής παράδοσης, την οποία δεν αμφισβητεί ούτε ο Ευριπίδης, παρά το ότι αυτός φαίνεται να προτείνει μια πιο εκλεκτισμένη και πιο καθαρή σύλληψη του θείου. Η πρότασή του, πάντως, γίνεται με τόσο φυσικό και διακριτικό τρόπο, και τόσο αβίαστα ενταγμένη και υποταγμένη στη γενικότερη πηλοκή, ώστε δεν προσλαμβάνει τη μορφή ενός διδακτικού CREDO ή ενός επαναστατικού φιλοσοφικού συστήματος, που απειλεί να υπονομεύσει, ή ακόμα και να ανατρέψει το παραδοσιακό θρησκευτικό οικοδόμημα. Μια άλλη πηγή σύνδεσης του δράματος με την αλήθεια, είναι η σχέση του με την πολιτική, κοινωνική και πνευματική επικαιρότητα της εποχής του ποιητή, σχέση, βέβαια, έμμεση και υπαινικτική, η οποία, τονίζει ο συγγραφέας του πονήματος, ότι μπορεί να εντοπισθεί με τη βοήθεια κάποιων αναχρονισμών ή ορισμένων ιδεών, που αφορούν σύγχρονα κοινωνικοπολιτικά και πνευματικά ζητήματα. Μ' αυτό το τρόπο, διεισδύουν στο δράμα, πηάγια, η ιστορική πραγματικότητα, κυρίως ο Πελοποννησιακός Πόλεμος, καθώς και οι επίκαιρες πνευματικές αναζητήσεις, όπως η συζήτηση για την φύση της αηθείας και του δικαίου στο πλαίσιο της σοφιστικής κίνησης.

Η σχέση αυτή, με τη σύγχρονη πραγματικότητα, οδηγεί φυσιολογικά, στο τρίτο ερώτημα: Πώς επιδιώκει η αρχαία τραγωδία ν' ασκήσει επίδραση πάνω στο κοινό της. Δηλαδή ποιά είναι η αποτελεσματικότητά της. Αποφεύγοντας τον άγονο βερμπαλισμό, την δυναμική επίδειξη και τον αφόρητο διδασκισμό, και διεγείροντας, με την βοήθεια της φαντασίας, τον έλεον και τον φόβον, η τραγωδία γίνεται καλός αγωγός ανθρωπογνώσιας, που οδηγεί σε καλύτερη επικοινωνία και στενότερη αλληλεγγύη των ανθρώπων, μεταξύ τους, αφού ο πόνος και η δυστυχία, που παριστάνονται στο έργο, αποδεικνύονται ειδοποιά χαρακτηριστικά της ανθρώπινης φύσης, και ενδέχεται να πηήξουν, με την ίδια ή παρεμφερή μορφή, και τον ίδιο τον θεατή. Το τελευταίο δοκίμιο, που ακολουθεί, πραγματεύεται μακροσκοπικά, το πλέον σύνθετο και πλούσιο σε επιπτώσεις, θεωρητικό σύγγραμμα, της αρχαιότητας στην "Ποιητική" του Αριστοτέλη. Το φιλοσοφικό αυτό έργο, αποτελεί, όπως είναι γνωστό, την εκτενέστερη και συστηματικότερη πραγματεία από την σκοπιά της θεωρίας της λογοτεχνίας και ταυτόχρονα, τη σημαντικότερη και πληρέστερη εξωτερική μαρτυρία για την ιστορία, τον τρόπο σύνθεσης, και την αποτελεσματικότητα του τραγικού είδους. Οι μεταφράσεις, που παρατίθενται, για τη διευκόλυνση του αναγνώστη, εκτός από ελάχιστες εξαιρέσεις, προέρχονται από καθιερωμένες νεοελληνικές αποδόσεις αρχαίων κειμένων, που έχουν, όμως, ενδεικτικό χαρακτήρα, με την έννοια ότι σε μερικά προβληματικά χωρία, αποτυπώνουν το γενικό νόημα και δεν αντιμετωπίζουν τις ερμηνευτικές δυσκολίες. Ο αναγνώστης διαπιστώνει, ότι από τις ακόλουθες σελίδες, απουσιάζει η πραγμάτωση δύο σημαντικών κεφαλαίων: της ποιητικής της κωμωδίας και της μαρτυρίας του Αριστοφάνη - κυρίως των "Βατράχων", για την ποίηση του Αισχύλου, και του Ευριπίδη. Η συμπλοκή κωμικών υπερβολών και ευτράπελων εννοιών με θεωρητικές απόψεις, για τη λογοτεχνία, καθώς και η επιλεκτική και αποσπασματική πραγμάτωση των σχετικών θεμάτων, δεν ευνοεί τη συζήτηση των θέσεων του μεγάλου κωμικού, στο πλαίσιο του παρόντος. Το ποιητικό φαινόμενο, πολύ πριν γίνει αντικείμενο στοχασμού ρητορικού, ή φιλοσοφικού και κρυσταλλωθεί, τελικά, στην πρώτη συστηματική πραγματεία της αρχαιότητας, για τη θεωρία και την κριτική της λογοτεχνίας στην "Ποιητική" του Αριστοτέλη, είχε προκαλέσει ζωηρό ενδιαφέρον των ίδιων των ποιητών, που σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό, εκφράζουν στα έργα τους, σκέψεις και απόψεις, για την ποίηση και την αξία της. Ο Όμηρος, παρουσιάζοντας τον Δημόδοκο, στην αυλή των Φαίακων, να τέρπει τους συνδαιτημόνες του βασιλέα Αθήκνοου, προσφέρει ζωντανή εικόνα, για την κοινωνική θέση, και την λειτουργία του τραγουδιστή, καθώς και για την αποτελεσματικότητα της ποίησης. Από την άληη, ο Όμηρος έχει συναίσθηση του πηλασματικού χαρακτήρα της λογοτεχνίας, έστω και αν αυτή ανάγεται στις Μούσες. Με τα Ομηρικά έτη, τίθεται ένα τρίπτυχο ερώτημα, που σχολιάζεται και εξετάζεται επιστημονικά από τον συγγραφέα η καταγωγή της ποίησης, το περιεχόμενό της σε σχέση με το δίπλο: αλήθεια - ψεύδος, και τέλος, την επίδρασή της στον δέκτη. Στο ερώτημα αυτό, θα μπορούσε κανείς, ν' απαντήσει, παρακολουθώντας την αρχαία τραγωδία και λογοτεχνία από τον Όμηρο ως τους ποιητές των ελληνικών χρόνων. Επειδή, όμως, το φιλόδοξο αυτό σχέδιο μιας εσωτερικής ποιητικής, δύσκολα θα μπορούσε να το αναλάβει ένας και μόνον ερευνητής, το βιβλίο αυτό περιορίζεται στην αρχαία ελληνική τραγωδία.